

dr hab. Dominika Ferens, prof. UWr
Instytut Filologii Angielskiej
Uniwersytet Wrocławski
ul. Kuźnicza 22,
50-138 Wrocław

Wrocław, dnia 5 lutego 2017 r.

Recenzja pracy doktorskiej mgr Anny Kurowickiej
pt. „Politics of Asexuality. A Critical Analysis of Discourses on Asexualities”
napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Pawła Dybla
na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego

Trudno jest pisać o czymś, czego nie ma, o czymś, co jest postrzegane jako deficyt, próżnia, brak. Równie trudno pisać o zjawisku kształtującym się na styku ludzkiej fizjologii, psychiki i kultury, zwłaszcza gdy przez słowo kultura rozumiemy mniej lub bardziej uświadomione założenia, przekonania, wartości i dyskursy, które wpływają na nasze zachowanie i rozumienie świata, lecz nie determinują ich. Tym ciekawsza i odważniejsza wydaje mi się podjęta przez mgr Annę Kurowicką w pracy „Politics of Asexuality” próba uchwycenia zjawiska aseksualności poprzez analizę dyskursów na jego temat.

Po raz pierwszy usłyszałam o badaniach mgr Kurowickiej na warsztatach metodologicznych dla doktorantów w 2013 r. Nie bez powodu praca „Politics of Asexuality” dojrzała przez pięć lat: mgr Kurowicka zaczynała jako pionierka badań nad aseksualnością, nie tylko w Polsce ale i na świecie, mając do dyspozycji zaledwie kilka rozproszonych artykułów w języku angielskim. Pierwszy zbiorowy tom o tożsamościach aseksualnych, „Asexualities: Feminist and Queer Perspectives”, został opublikowany dopiero w 2014 r., a praca doktorska mgr Kurowickiej jest pierwszą monografią na ten temat. W latach 2013-2018, gdy mgr Kurowicka robiła swoje badania, rozrastała się nie tylko wiedza na temat aseksualności, ale również ponadnarodowa społeczność osób określających się jako aseksualne. O ile osoby nieodczuwające pożądania bez wątpienia żyły w każdej społeczności od zarania dziejów, o tyle do powstania tożsamości aseksualnej niezbędny był Internet, jako narzędzie umożliwiający komunikację, definiowanie siebie w relacji do nowopowstałej społeczności, oraz negocjowanie wspólnych celów politycznych. Tak więc mgr Kurowicka badała żywe, „wschodzące” zjawisko kulturowe na Zachodzie (głównie w USA) i Polsce, dzięki czemu jej praca jest niezwykle aktualna i odkrywczą.

Nie mniej wartościowa jest „Politics of Asexuality” jako przyczynek do teorii seksualności (*queer theory*). Mgr Kurowicka w dojrzały i systematyczny sposób zbudowała ramy pojęciowe swojej rozprawy, odwołując się przede wszystkim do teorii wiedzy/władzy Michela Foucault i teorii *queer* (Judith Butler, Eve Kosofsky Sedgwick, Jeffrey Weeks, Lee Edelman, Annamarie Jagose). Czerpała również obficie z narzędzi wypracowanych w obrębie studiów kulturowych, studiów feministycznych, badań nad niepełnosprawnością, studiów postkolonialnych i najnowszych publikacji anglojęzycznych na temat aseksualności. Jednocześnie, dążąc do zdefiniowania aseksualności, poszła w innym kierunku niż jej poprzednicy; obnażyła niekwestionowane założenie, że seksualność ma prawo (a wręcz musi) istnieć, a emancypacyjnym zadaniem krytyków kultury jest tworzenie warunków by mogła ona zaistnieć w jak największej różnorodności.

Pracę otwiera obszerny, 30-stronicowy wstęp wprowadzający kluczowe pojęcie, które okazuje się być nieoczekiwanie złożone i wieloznaczne, a jednocześnie niepokojące i przez to kontestowane z różnych pozycji światopoglądowych. Mgr Kurowicka zestawia definicje z bardzo różnych źródeł, starając się odróżnić aseksualność od bliskoznacznych pojęć takich jak celibat z wyboru, abstynencja, czy też brak popędu seksualnego z powodu choroby lub traumy psychicznej. Powracającym w pracy pytaniem, szczególnie ważnym z perspektywy teorii *queer*, jest to, czy aseksualność jest jedną z wielu esencjalistycznie rozumianych tożsamości seksualnych, czy też jest ona całkowicie poza seksualnością. Kolejne stawiane we wstępie pytanie dotyczy kwestii wyboru: czy aseksualność to wrodzona orientacja czy „wolny wybór”, a jeżeli wybór to czy jest on rzeczywiście wolny, zważywszy na to, że jest on dokonywany wbrew powszechnym normom socjalności, rodzinności i produktywności? Autorkę interesuje też pytanie, jaką rolę gra płeć w dyskursach o aseksualności. By odpowiedzieć na te pytania autorka sytuuje aseksualność w obrębie foucaultowskiego reżimu wiedzy/władzy a następnie udowadnia, iż aseksualność posiada pewien polityczny potencjał, lecz jest uwikłana w normatywizujące dyskursy, które ograniczają ten potencjał (s. 21). Wchodząc w wysublimowaną, trwającą od lat 90. XX w. akademicką debatę na temat nienormatywnej seksualności, mgr Kurowicka potrafi zwięźle i klarownie przedstawić argumenty wpływowych teoretyków i podporządkować je swoim celom. W ciekawy sposób ukazuje, iż aseksualność stoi w kontrze zarówno do hetero- jak i do homonormy, wymykając się z obowiązującego we współczesnych społeczeństwach USA i Polski reżimu seksualności. Znajduje przekonujące dowody na to, iż aktywność seksualna jest powszechnie przedstawiana jako zdrowa i korzystna zarówno dla jednostek jak i dla ich społeczności (s. 18). Od końca XIX w., czyli od momentu jej medykalizacji, jest też postrzegana jako „prawda” o człowieku,

która powinna być ujawniana publicznie (s. 18-19). Istnienie osób, które budują pozytywną tożsamość opartą na aseksualności pozwala więc podważyć wiele obiegowych przekonań nie tylko laików ale również psychologów i lekarzy-seksuologów. Wstęp teoretyczny jest bardzo dobrze przemyślany i skonstruowany, dzięki czemu aseksualność wyłania się z niego jako pełnia, nie brak.

Rozdziały analityczne pracy oparte są na czterech studiach przypadku (*case studies*), z których każdy dotyczy innego dyskursu na temat aseksualności. Są to kolejno: (1) dyskurs osób definiujących się jako aseksualne w obrębie wielojęzycznego (ale pierwotnie anglojęzycznego) portalu internetowego AVEN, który w 2017 r. zrzeszał niemal 100,000 użytkowników, (2) dyskurs radykalnych amerykańskich feministek z lat 70. XX w., z Valerie Solanas, autorką „SCUM Manifesto” na czele, (3) dyskursy i obrazy aseksualności w popularnych serialach telewizyjnych *Sherlock* i *The Big Bang Theory*, których genialni bohaterowie przejawiają pewne objawy autyzmu wraz z brakiem pożądania i aspołecznością, (4) i wreszcie polski dyskurs o aseksualności, napotykanym w artykułach prasowych oraz na polskojęzycznej stronie AVEN. Analizując materiały źródłowe mgr Kurowicka zachowuje krytyczny dystans, ale traktuje je z należyтым szacunkiem i szczerym zainteresowaniem, które udziela się czytelnikowi. Szczegółowo kontekstualizuje wypowiedzi na temat aseksualności (a w Rozdziale 3 również sceny z seriali telewizyjnych), omawia liczne przykłady, a następnie w modelowy sposób zamyka każdy rozdział dyskusją na temat teoretycznych i politycznych implikacji materiału źródłowego.

Rozdział 2, dotyczący celibatu jako feministycznej strategii walki z dyskryminacją kobiet w patriarchalnym społeczeństwie, jest ważny, ponieważ przypomina mało znany rozdział historii amerykańskiego feminizmu drugiej fali. Ponadto, sytuuje wybór celibatu przez Valerię Solanas i Danę Densmore w kontekście podobnych strategii przyjmowanych przez XIX-wieczne emancypantki. W latach 60. XX w., niepoddawanie się przez kobiety przymusowi aktywności seksualnej miało cel emancypacyjny. Dawało działaczkom radykalnego skrzydła ruchu feministycznego możliwość skupienia się na celach politycznych. Ich postawa miała nie tyle być wzorcem do naśladowania, co próbą uświadomienia kobietom jako klasie społecznej, jak wiele energii pochłania nieodpłatna praca reprodukcyjna i emocjonalna spychana w dużej mierze na kobiety. Punktując idealistyczne, nie zawsze przekonujące i zdecydowanie mniejszościowe poglądy radykalnych feministek, mgr Kurowicka docenia przenikliwość ich krytycznej analizy seksualności w kapitalistycznym społeczeństwie. Według Densmore, pożądanie seksualne napędzane jest przez rynek kapitalistyczny, sprzedaje towary i samo staje się towarem, jest sztucznie konstruowane a

jednocześnie przedstawiane jako naturalne. „Nasze pożądanie jest zaprogramowane. Sprzedaje dobra konsumpcyjne, podnosi nas na duchu i obiecuje odrobinę indywidualnej sprawczości w nudnym, zrutyinizowanym świecie. [...] Sprawia, że mamy wrażenie, iż jesteśmy wolne i aktywne (czynnie i z własnej woli uwodzimy mężczyzn)” (s. 134-135). Co ciekawe, feministki tego nurtu odrzucały również seks lesbijski, ponieważ według nich czynił on kobietę w pierwszej kolejności istotą seksualną, a więc niezdolną do konkurencji z mężczyznami w innych sferach życia (Ti-Grace Atkinson, cyt. s. 137). Szczególnie ciekawy jest według mnie podrozdział o „SCUM Manifesto” (1967) Valerie Solanas, (148-161), który zwraca uwagę na to, że jej aseksualny i „antyspołeczny” model kobiecości pod wieloma względami antycypuje poglądy Lee Edelmana przedstawione w „No Future: Queer Theory and the Death Drive” (2004), jak również niektóre teorie Leo Bersaniego czy Lauren Berlant. Bogactwo odniesień do kluczowych tekstów feminizmu drugiej i trzeciej fali świadczy o doskonałym rozeznaniu mgr Kurowickiej w tej materii.

Gdyby mgr Kurowicka chciała dodać do tego rozdziału kilka odniesień historycznych to mogłaby wspomnieć o aseksualności czy abstynencji czarnych kobiet z klasy średniej na przełomie XIX i XX w., o których pisze między innymi Claudia Tate, w książce „Domestic Allegories of Political Desire: The Black Heroine’s Text at the Turn of the Century” (1992). Ponieważ od czasów niewolnictwa czarne kobiety były kojarzone z hiperseksualnością i przedstawiane jako kusicielki, nie jako ofiary gwałtów popełnianych przez swoich właścicieli, pragnąc odciąć się od negatywnych stereotypów, nieliczne zamożniejsze i wykształcone Afroamerykanki mniej lub bardziej świadomie odrzucały seksualność jako element swojej tożsamości. Z kolei przykład używania przez kobiety abstynencji seksualnej do celów politycznych opisuje (wprawdzie w dość seksistowski sposób) członek Czarnych Panter, Bobby Seale w autobiografii „Seize the Time”. Członkinie tego ruchu były zachęcane do odmawiania seksu mężczyznom, którzy nie nauczyli się 10-punktowego programu partii.

Rozdział 4 oparty jest na materiale stanowiącym w pewnym sensie przeciwieństwo „SCUM Manifesto” gdyż dotyczy aseksualności w męskim wydaniu. Mgr Kurowicka szczegółowo analizuje głównych bohaterów dwóch popularnych seriali telewizyjnych, *Sherlock* (BBC, premiera 2010) i *The Big Bang Theory* (CBS, premiera 2007), którzy poza brakiem zainteresowania seksem są aspołeczni i prawdopodobnie autystyczni (mają problemy z empatią, a nawet z odczytywaniem uczuć innych postaci i są skupieni na własnych celach). Jak słusznie zauważa mgr Kurowicka, to, co przykuwa uwagę widzów i nakłania ich do oglądania kolejnych sezonów seriali, to nie tylko napięcie związane z rozwiązywaniem intelektualnych zagadek; drugim – być może nie mniej ważnym źródłem napięcia jest

oczekiwanie na transformację aseksualnego i aspołecznego bohatera pod wpływem uczuciowej, wrażliwej i pożądanego kobiety. *The Big Bang Theory* po kilku sezonach daje widzom pełną satysfakcję; *Sherlock* zawodzi, lecz widzowie oczekujący w napięciu spektaklu zbliżenia emocjonalnego i heteroseksualnego seksu, zapełniają fora internetowe spekulacjami na temat rzekomej homoerotycznej relacji Sherlocka i Watsona. Komentarz mgr Kurowickiej na temat kulturowego znaczenia tych dwóch fabuł jest równie ciekawy jak jej pogłębiona i pięknie poprowadzona analiza poszczególnych scen. Mianowicie zwraca ona uwagę na to, iż przymuszanie Sherlocka i Sheldona z *The Big Bang Theory* do kultywowania empatii i budowania intymnych, romantycznych relacji jest symptomatyczne dla zachodniej kultury, w której seks jest uważany za niezbędny dla zdrowia fizycznego i psychicznego, a jednocześnie jako niezastąpione spoiwo społeczne. Perspektywa, z jakiej mgr Kurowicka przygląda się tym bohaterom pozwala jej dostrzec elementy szantażu emocjonalnego i przemocy w tym, jak traktowani są aseksualiści. Podsumowując rozdział stwierdza ona jednak, iż seriale podtrzymują patriarchalny podział ról płciowych, według którego tacy bohaterowie jak Sherlock, mimo swoich mankamentów, pozostają supermężczyźni, gdyż męskość powszechnie kojarzona jest ze zdolnościami intelektualnymi, sprawnością fizyczną i skupieniem na własnych celach. Uważam analizę tych dwóch seriali za bardzo oryginalną i przekonującą. Dodalabym wzmiankę o tytułowym bohaterze serialu *Dexter* (2006-2013) który według mnie pasuje do tej samej kategorii co Sherlock i Sheldon. Policjant Dexter przedstawiony jest jako pozbawiony empatii i popędu seksualnego geniusz, który działa jednocześnie po jasnej i po ciemnej stronie prawa, likwidując przestępców, których nie może doścignąć wymiar sprawiedliwości. W równoległym wątku serialu, Dexter jest nieustannie zmuszany udawać uczucia romantyczne w stosunku do zainteresowanej nim kobiety. Tak, jak zauważa mgr Kurowicka pisząc o *The Big Bang Theory*, postrzegana „niedojrzałość” emocjonalna bohatera staje się źródłem humoru – oczywiście jego kosztem. Humor ten stanowi przeciwwagę dla mrocznych scen zabójstw popełnianych przez Dextera.

Jak zwraca uwagę mgr Kurowicka, o ile dla kobiet aseksualność stanowi element walki o prawa grupowe, o tyle aseksualność mężczyzn nastawiona jest na cele indywidualistyczne, co jest w pewnym stopniu usankcjonowane kulturowo. Kontrast zbudowany w tych rozdziałach wymagał wykluczenia konkurencyjnych przedstawień aseksualności. Narrację o aseksualnych białych geniuszach mógłby na przykład skomplikować amerykański stereotyp mężczyzn azjatyckiego pochodzenia jako aseksualnych, niemęskich, lub wręcz zniewieściałych. Stereotyp ten, omawiany między innym przez

Roberta G. Lee w opracowaniu *Orientalists: Asian Americans in Popular Culture*, powstał w XIX w. i funkcjonuje w kulturze popularnej do dziś.

Rozdział 1 i 4 postanowiłam omówić razem, ponieważ wydaje mi się, że zostały one sztucznie rozdzielone. Zakładam, że w zamyśle autorki rozdziały te miały stanowić klamrę, ponieważ oparte są przede wszystkim na wypowiedziach osób aseksualnych o sobie samych, w dialogu z dyskursem medialnym i szerszą publicznością, którą osoby te starają się uświadamiać i uwrażliwiać. Być może rozdział o aseksualności w Polsce umieszczony został na końcu, ponieważ reszta książki dotyczy krajów anglojęzycznych, a polskie studium przypadku funkcjonuje jako appendix. Być może stało się tak dlatego, że tożsamościowy, emancypacyjny ruch osób aseksualnych przyszedł do Polski z Zachodu i jest w pewnym sensie wtórny, choć ma zabarwienie lokalne. Tym niemniej, uważam, że skoro głównym źródłem dyskursu omawianego w tych rozdziałach jest portal AVEN, służący zarówno zachodnim jaki i polskim użytkownikom, warto zachować ciągłość narracji. Rozdział o celibacie politycznym propagowanym przez amerykańskie feministki mógłby stanowić preludeum historyczne do tematu. Rozdział o genialnych aseksualnych autystach z seriali wprowadziłby współczesny (opresyjny z punktu widzenia użytkowników portalu AVEN) kontekst dyskursywny, służąc jako preludeum popkulturowe. Na tym tle myślę, że ciekawie zabrzmiałyby głosy osób aseksualnych z różnych krajów i głosy publicystów spoza tej społeczności, którzy próbują budować własną wiedzę i uświadamiać innych. Rozdziały 1 i 4 to łącznie ponad 130 stron niezwykle ciekawej analizy krytycznej skrzętnie zebranych i udokumentowanych wypowiedzi na temat aseksualności.

Pisząc o Polsce, autorka w ciekawy sposób ukazuje wpływ katolicyzmu na dyskurs o aseksualności i zaznacza rozbieżność pomiędzy religijnie umotywowaną abstynencją seksualną a współczesną aseksualnością użytkowników portalu AVEN. Wydaje mi się, że to omówienie mogłoby pojawić się wcześniej niż na stronie 294 (czytając pracę, długo na nie czekałam). Zastanawiam się też, jaki wpływ na dyskurs na temat osób aseksualnych, szczególnie kobiet, wywiera popierany przez Kościół Katolicki rządowy program 500+, który promuje dzietność, a pośrednio również aktywność seksualną. Można by wspomnieć o szeroko dyskutowanej reklamie społecznej programu 500+ przedstawiającej łąkę pełną kicających królików. Zaskoczyła mnie też podana dopiero pod koniec pracy informacja, że kobiety stanowią większość w społeczności osób definiujących się jako aseksualne. Rozdział jest bardzo obszerny i rozumiem, że autorka nie chciałaby robić dalszych badań, ale zastanowił mnie fakt, iż brak w nim wypowiedzi osób aseksualnych spoza portalu AVEN. Może warto wspomnieć kim mogłyby być takie osoby i dlaczego nie wypowiadają się na tym

forum internetowym. Być może są wśród nich osoby starsze, czy mające ograniczony dostęp do Internetu. Warto też chyba poruszyć tu lub we wstępie problem nieomawiany w pracy „Politics of Asexuality” – starość. Choć pozornie fakt, iż wielu starszych ludzi nie doświadcza pożądanego wydaje się być kwestią czysto fizjologiczną, jestem przekonana, że w świetle szybko rozwijających się studiów nad starością zjawisko to jest znacznie bardziej złożone. Mgr Kurowicka ma prawo zdecydować, że nie jest ono częścią jej projektu, ale powinna wyjaśnić, dlaczego.

Licząca 32 strony bibliografia tekstów krytycznych jest zaskakująco obszerna jak na pionierski projekt i świadczy o rzetelności i pracowitości autorki. Dobrze reprezentowani w niej są zarówno anglojęzyczni jak i polscy autorzy. Kolejnych 8 stron zapełniają dane bibliograficzne tekstów źródłowych. Jedno, co sugerowałabym autorce to wpisywanie dat publikacji/premier gdy po raz pierwszy wzmiankuje tekst/serial w danym rozdziale. Pozwala to czytelnikowi szybko umiejscowić tekst w czasie i przywołać wiedzę historyczną. Trudno jest za każdym razem zerkać do bibliografii by zorientować się w chronologii, a robiłam to często. Szczególnie brakowało mi dat na stronach 274-275 na temat Europy Środkowo-Wschodniej. Zważywszy, że praca napisana jest w j. angielskim i prawdopodobnie zostanie opublikowana za granicą, gdzie świadomość historii naszej części Europy jest znikoma, przydałoby się choć kilka dat. Dokonując tych drobnych poprawek autorka mogłaby też ujednoczyć sposób wprowadzania nowych nazwisk autorów prac źródłowych i krytycznych. W anglojęzycznych publikacjach humanistycznych zazwyczaj stosuje się zasadę, że powołując się na danego autor po raz pierwszy podaje się imię i nazwisko, a przy kolejnych wzmiankach jedynie nazwisko.

Za jedyny poważniejszy mankament pracy – który jednak łatwo da się naprawić – uważam nadmiar powtórzeń. Oczywiście powtórzenia w pracy naukowej są niezbędne. Jednak w „Politics of Asexuality” pojawiają się one w miejscach, w których czytelnik ich nie potrzebuje. Odnoszę wrażenie, że część z nich wynika z tego, że niektóre (pod)rozdziały powstawały jako odrębne artykuły, które musiały mieć własne wprowadzenie teoretyczne, kulturowe i historyczne. Po włączeniu tych rozdziałów w monografię namnożyły się powtórzenia. Przed oddaniem pracy do druku sugeruję „odchudzenie” jej. Drobne literówki i błędy stylistyczne starałam się poprawiać na wydruku.

Podsumowując, uważam rozprawę „Politics of Asexuality” mgr Anny Kurowickiej za jedną z najciekawszych i najrzetelniej napisanych prac doktorskich, jakie miałam przyjemność czytać. Czytałam ją z wielką przyjemnością, czując, że obcuje z tekstem erudycyjnym, przemyślanym i napisanym z pasją od pierwszej strony do ostatniej. Praca

stanowi wartościowy wkład w rozwój studiów kulturowych i studiów nad seksualnością.
Stwierdzam, że tekst spełnia wszelkie wymogi stawiane rozprawom doktorskim i wnoszę o
dopuszczenie doktorantki do dalszych faz przewodu doktorskiego.

